

Bilal Cleland nyugdíjba vonulása előtt az Ausztrál Iszlám Tanácsok Szövetségének (Australian Federation of Islamic Councils) titkára, az Ausztrál Magánvállalkozói és Ipari Egyesület elnöke, valamint a Victoriai Muszlim Jóléti Bizottság elnöke volt. Számos könyv, tanulmány és tankönyv szerzője. Alábbi előadása a melbourne-i Unitarian Peace Memorial Church közösségének meghívására készült 2003-ban.

BILAL CLELAND

ISZLÁM ÉS UNITARIZMUS: AZ IGAZSÁG ÉS AZ IGAZSÁGOSSÁG KERESÉSE

Azok a muszlimok, akik tudnak az unitáriusokról, elsősorban teológiai fogalmakban látják őket: Jézus azon követői ők, akik Isten egységét rendíthetetlenül vallják. De ugyanezek a muszlimok talán elképedve tekintenek az unitarizmus modern formájára, amely az emberi értelmet az isteni kijelentés szintjére emeli. Igaz, hogy vannak unitáriusok, akik az értelmet a vallás legvégső tekintélyének tekintik, de mások a rációban olyan eszközt látnak, amely a nem-tökéletes szentírással együttműködve irányt tud mutatni az életben.

Évszázados összekapcsolódás

Az iszlám történetírás évszázadokra visszanyúlóan kapcsolatot lát a keresztény unitáriusok és a muszlimok között. Mi több, amikor Hérakleiosz, a 7. századi bizánci császár először hallott Mohamedről és tanításáról, azt hitte, hogy csupán egy újabb ariánus eretnecség tört fel a sivatag mélyéről. Erre az időre a bizánci kereszténységnek már hosszú múltja volt az eretnekekkel való bánásmódban: a régi római megtorlás kegyetlen eszközeit alkalmazva legtöbbször megvakítással és bebörtönzéssel munkálta a másként gondolkodók teljes kiirtását. Nem mai keletű a vallási másságot mint egyfajta hazaárulást, az állam elleni veszélynek tekinteni.

A muszlimok úgy látják, hogy az unitárius hit feltörése az 1500-as évek Nyugat-Európájában közvetlenül kapcsolódik a Biblia nemzeti nyelvekre való fordításához. Amíg a Biblia a mindennapi embertől el volt zárva, annak történetei kizárólag a papok és templomi képek elmesélései közvetítették. Amikor azonban a laikusok közvetlenül olvashatták a Bibliát, nyomát sem találták abban pápá-

nak, papoknak, püspököknek, háromságnak, de még csak gazdagoknak sem Jézus követői között. Ezek a felismerések közvetlenül hozzájárultak az unitarizmus modernkori formájának kialakulásához, amely hamar befolyásossá vált számos nyugat-európai országban, majd később az Egyesült Államokban. Fontos azonban, hogy akárcsak a Biblia ezen kora-modern olvasói, az unitárius hit eredetét a muszlimok is Jeruzsálemre és közvetlenül Jézus üzenetére vezetik vissza.

Meggyőződése mind az unitáriusoknak, mind a muszlimoknak, hogy az első századi történések kétes megbízhatósággal őrződtek meg az Újszövetség lapjain. E kijelentés nem az elbeszélések alapvető igazságtartalmára utal, hanem a részletek megjelenítésére és az értelmezési keret tendenciózusságára. A muszlimok úgy tekintenek az újszövetségi könyvekre, mint amelyeket többségükben a tarsuszi Pál és tanítványai írtak. Pál nem ismerte Jézust, mégis követői váltak a legbefolyásosabbá a kialakuló egyházban. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy az Újszövetség nagyszámú levele közül egyetlen egy származik Jakabtól, akit az Úr testvéreinek neveztek, az összes többi Páltól és tanítványaitól.

Jézus nem állította magáról, hogy Isten lenne. János evangéliuma szerint egyszer így szólt Jézus: „az Atya nagyobb nálam.” (14,28). De hogy egy próféta ezt mondta volna, az egészen valószínűtlen, hiszen egyáltalán nem volt kétséges sem számára sem korai követői számára, hogy egyetlen Isten van, és ember nem hasonlíthatja magát Őhöz. Az efféle képzetek pogány eredetűek. Mint minden más próféta, Jézus is azt tanította, amiről úgy tudta, hogy Isten jelentette ki számára.

A Bibliában leírtak értelmezésével kapcsolatos nehézségek megvilágítására nézzünk meg egy rövid tudósítást. A Mt 19,16–17 versekben egy nagyon fontos párbeszéd zajlik Jézus és egy fiatal férfi között, amelyet a Károli-fordításban még így olvasunk: „És íme hozzá jövén egy ember, monda néki: Jó mester, mi jót cselekedjem, hogy örök életet nyerjek. Ő pedig monda néki: Miért mondasz engem jónak? Senki sem jó, csak egy, az Isten. Ha pedig be akarsz menni az életre, tartsd meg a parancsolatokat.”

Itt tehát egy félreérthetetlen utalást találunk arra nézve, hogy Jézus nem kívánta istenként bemutatni önmagát. Ez a világos szándék azonban könnyen elkenődözhető a fordítás enyhe torzításával. A Magyar Bibliatársulat újabb fordításában a párbeszéd már így jelenik meg: „Odament hozzá valaki, és ezt kérdezte: »Mester, mi jót tegyek, hogy elnyerjem az örök életet?« Ő így válaszolt neki: »Miért kérdezel engem a jóról? Csak egy van, aki jó. Ha pedig be akarsz menni az életre, tartsd meg a parancsolatokat.«¹

---

¹ A tanulmány itt a King James Bible és a Jerusalem Bible fordításvariánsokra utal. A tanulmány szerzője valós jelenségről beszél, de a választott rész ennek szemléltetésére alig-

Jakab, „az igaz”

A jézusi mozgalom vezetését a mester távozása után „az igazságos” Jakab vette át, aki, a tarsuszi Pállal ellentétben, együtt élt és együtt vándorolt Jézussal. Az egyháztörténet szerint a közösség vezetése három apostol kezébe tétetett le: Jakab, János és Péter kezébe. Jakabot, aki Jézus testvére volt, a közösség ruházta fel a legfőbb vezetői feladattal, „Jeruzsálem püspökségével”, ahogy Euszébiosz mondja.² Tamás evangéliumában, amely Jézus tanításainak egy korai gyűjteménye, de nem került be a keresztény Bibliába, Jakab jelentőségét így őrzi meg a 12. vers:

„¹A tanítványok mondták Jézusnak: »Tudjuk, hogy el fogsz menni közülünk. Ki lesz a nagy fölöttünk?« ²Jézus mondta nekik: »Bárhonnan jöttetek, Jakabhoz, az Igazhoz kell mennetek, akiért az ég és a föld keletkezett.«”

Az első századokban „az igaz” Jakab szerepének szándékos leértékelésével találkozunk. A harmadik századi palesztinai püspök Euszébiosz ezt írta róla: „Az ő felülmúlhatatlan igazságossága miatt Igaznak és Obliasnak nevezték – ami a mi nyelvünkön »a népek bátyája és az Igaz« –, ezzel is betöltve a rá irányuló proféciaikat.” Akárcsak az őt kiemelten tisztelő unitáriusok, Jakab is az igazságosság és jogosság harcosaként az emberek védelmezője volt.

Az Újszövetség Jakabnak mégis csak egyetlen ősegyházi levelét őrizte meg. Több kutató úgy véli, hogy e levél Pál leveleire válaszként íródott. Annyi bizonyos, hogy a levél Jézus azon zsidó származású követőit szólítja meg, akik továbbra is megtartották a Tórát. Arra intette a közösség tagjait, hogy társadalmi hovatartozás szerint ne különböztessék meg az embereket, mert ez a Törvény megtörését jelentené. Ha valaki a Törvény valamely parancsolatát megtöri – érvel a levél –, azzal a teljes Törvényt hatályon kívül helyezi. A levél ugyanakkor figyelmeztet arra, hogy az Istenben való hit nem elégséges. Ezt a démonok is hiszik. A jó cselekedetekre feltétel nélkül szükség van. És ezzel Jakab egészen szembehelyezkedett Pállal, aki szerint az üdvösséghez elégséges a hit.

Az 5. fejezetben a következőket mondja:

„¹Tehát, ti gazdagok, sirjatok és jajgassatok a bekövetkező nyomorúságaitok miatt! ²Gazdagságotok megrothadt, ruháitokat megrágtá a moly, ³aranyotok

---

ha alkalmas, hiszen a görög eredeti alapján (Διδάσκαλε, τί ἄγαθόν ποιήσω ἵνα σχῶ ζωὴν αἰώνιον) a későbbi fordítás mind az angol, mind a magyar változatban szöveghűbb. (A fordító megjegyzése)

² Euszébiosz Egyháztörténete (Ókeresztény írók 4.) Szent István Társulat, 1983, 2,23

és ezüstötök megrozsdásodott, és rozsdája ellenetek tanúskodik, és megemészti testeteket, mint a tűz. Kincseket gyűjtöttetek még az utolsó napokban is. ⁴Íme, a földjeiteket learató munkások bére, amelyet visszatartottatok, égre kiált, és az aratók panasza eljutott a Seregek Urának a fülébe. ⁵Dözsöltetek a földön és tobzódottatok, hizlaltatok a szíveteket, mint az áldozati állat levágásának napján. ⁶Elítéltétek, megöltétek az igazat, s ő nem állt ellen nektek.”

Pál és Jakab eltérő megítélése Róma által

Az ApCsel 21,17-től kezdődően egy beszámolót találunk arról, ahogy Jakab és a vének megfeddik Pált, amiért Mózesről való elszakadásra tanítja a pogányok közt élő zsidókat, és arra biztatják, hogy a hithűség látszatának megőrzése érdekében mutasson be tisztulási szertartást a templomban. A templomban azonban felismerik benne azt a személyt, aki „a nép ellen, a törvény ellen és a szent hely ellen tanít mindenütt mindenkit”. Általános lázadás veszi kezdetét. Pált ebben a végveszélyben római állampolgársága menti meg, aminek köszönhetően a megszálló római hatalom védelme alá kerül. Katonai kísérettel sértetlenül átkísérik Cézáréába, ahol a helytartó palotájának fogdájában két évet tölt. Ez idő alatt többször van alkalma elbeszélgetni Felix helytartóval, egészen annak i. sz. 60 körüli eltávolításáig.

Fesztusz, az új kormányzó közvetlenül kinevezése után ellátogat Jeruzsálembe, és ott Pál ügyét is elébe tárják. A cézáreai kihallgatás alkalmával Pál megismétli védőbeszédét, amely szerint ő semmiféle büntetendőt nem követett el sem a zsidó törvény, sem a templom, sem a császár ellen. Amikor azonban Fesztusz az ügy tisztázásának helyszínéül Jeruzsálemet javasolta, Pál a császárhoz fellebbezett, hogy ezzel kivédje az oda való visszaszállítását.

Nem sokkal e történések után a római bábu, II. Agrippa király és Bereniké húga, akik a közbeszéd szerint vérfertőző kapcsolatban éltek, meglátogatták Cézáréát, ahol maguk is találkoztak Pállal. Róma és a bábkirály Heródesek közti szoros összefonódásra jó bizonyosság az, hogy Berenikét később annak a Titusznak a szeretői között találjuk, aki a Vespasianus-vezette jeruzsálemi ostrom másodparancsnoka és Róma későbbi császára.

Pál úgy beszél Agrippához, mint a hívők egyikéhez. Az ApCsel szerzője szerint e beszédmód Agrippát annyira megéri, hogy így kiált fel: „Majdnem ráveszel engem is, hogy kereszténnyé legyek!” (26,28). Aztán „Agrippa pedig ezt mondta Fesztusznak: »Szabadon lehetne bocsátani ezt az embert, ha nem fellebbezett volna a császárhoz.«”

Meglehetősen más bánásmóddal találkozunk a negyedes fejedelem Heródes részéről Keresztelő János irányában, vagy a Fáraó részéről Mózes irányában. E kíméletes bánásmód magyarázatát Pál ideológiai alapállásában kell keresnünk, amellyel ő túllépte mindazt, amit a Törvényhez hű csoportok mint alapvetőt és igazat képviseltek, elsősorban a tirannusokkal szemben. Sokkal inkább úgy jelenik meg, mint a „behízeltgők” egyike, akikről a Holt-tengeri tekercesek oly megvetéssel beszélnek.

Josephus Flavius többször is megörökíti a római hatalom és azt kiszolgáló bábkirályság kegyetlen természetét *A zsidó háborúban*. Jeruzsálem 70 utáni el-estét követően, amikor ezrek estek fogságba, Titus hajón ellátogatott Cézárea-ba, majd Cézárea Filippibe ment, „itt hosszabb ideig tartózkodott, és sok játékot rendezett. Ezeken rengeteg hadifogoly pusztult el: vagy a vadállatok elé vetették őket, vagy kényszerítették, hogy csoportosan életre-halálra küzdjenek egymással.”³ Néhány hónappal később, fivére születésnapjának cézárei megünneplésén újabb 2500 embert végeztetett ki, sokat közülük elevenen égetve el.

Ilyen körülmények között tehát, amikor a római hatóságok kegyetlenül üldözték Jézus követőit, Pál a következőket írta a római keresztényeknek címzett levelében:

„¹Minden lélek engedelmeskedjék a felettes hatalmaknak, mert nincs hatalom mástól, mint Istentől, ami hatalom pedig van, az az Istentől rendeltetett. ²Aki tehát ellene szegül a hatalomnak, az az Isten rendelkezésének áll ellen; akik pedig ellenállnak, azok ítéletet vonnak magukra. ³Mert a jócselekedet miatt nem kell félni az előljáróktól, hanem csak a rossz miatt. Azt akarod, hogy ne kelljen félned a hatalomtól? Tedd a jót, és dicséretet kapsz tőle: ⁴mert Isten szolgálja az a te javadra.” (13. fejezet)

Amikor 62-ben Fesztusz váratlanul meghalt, a római kormányzói szék időlegesen betöltetlen maradt. Agrippa ezt az időt használta fel arra, hogy az „igaz” Jakabot kivégeztesse. Miközben Agrippa szimpátiát mutathatott Pál irányában, ennek nyoma sem volt a Jeruzsálemi Közösség vezetője felé, akit még Pál maga is úgy ismert el, mint a „egyház egyik oszlopa”. Innen nem nehéz tovább következtetni arra, hogy míg Jakab olyasmit képviselt, ami veszélyt jelentett a zsarnokság létre nézve, addig Pál valami egészen másfélét. Az igazság szószólói sosem voltak népszerűek a diktátorok előtt.

Jakab, „az igaz”, „a népek bátyája” a Törvény és Jézus evangéliuma iránti feltétlen hűségéért lett mártírrá.

³ Josephus Flavius: *A zsidó háború*. Talentum, 1999. 496–494.

A legkorábbi evangéliumi közösséget évtizedeken át Jézus rokonai vezették. Ezt a közösséget a görög keresztények a „körülmetéltek egyházának” nevezték, mivel a jeruzsálemi közösség minden vezetője és tagja egészen 135-ig a zsidók közül kerültek ki. A vonal akkor tört meg, amikor Hadrianus császár minden zsidót kiűzetett Jeruzsálemből. Ők ellenálltak, teljes körű lázadást szerveztek, de vesztek. A jeruzsálemi közösség Transzjordánia és Szíria területén szétszóródott. Úgy ismerték őket, mint „a szegények”, vagy héber nevükön „ebioniták”. Az elpusztított Jeruzsálem helyén a császár új várost alapított Aelia Capitolina néven. Ezt pogányokkal népesítették be, és az egyház vezetése azok kezébe került, akik Pál nyomvonalán haladtak, és akik a hatalom előtti meghajlást tanították.

A zsidók nem tértek vissza Jeruzsálembe egészen a hetedik századig, amikor a muszlimok felszabadították azt Bizánc alól.

Jézus korai követői olyan emberekből álltak, akik Istennek rendelték alá magukat. Ha a szó eredeti jelentését vesszük, azt mondhatjuk, hogy azok az emberek jó muszlimok voltak (bár a „muszlim” hallatán ma a szervezett iszlám vallás követőire gondolunk, az eredetileg „Isten akarátának engedelmeskedő” embert jelentett, a pre-izlám időszakot is beleértve). A „szegény” vagy „ebionita” megnevezés nem az anyagi állapotra utalt, hanem az Istentől függés teljes elfogadására, amely gondolat szintén meghatározó maradt az iszlám hagyományban is. Ez az állapot természetesen nem a világgal szembeni teljes passzivitást jelenti, hanem türelemmel átítatott cselekvést, amit *mi sabr* névvel illetünk. Ezek az emberek Isten szuverenitását fogadták el, szemben azokkal, akik az isteni császárság szuverenitását fogadták el.

A visszatérő eretnokség

Mintegy kétszáz évvel később, a niceai zsinat korában, számos „eretnokség” újult ki, amelyeket a zsinaton is részt vevő nagytekintélyű cézárei püspök, Euszébiosz vehemensen kárhoztatott. Ezek többnyire abból az alapállásból indultak ki, hogy Jézus ember volt, aki prófétaként Isten üzenetét hirdette. A mostanra túlnyomóan pálivá lett egyház a Jézus emberségéről szóló tanításra úgy tekintett, mint egy ősi eretnokség újraéledésére, amelyeket valakik újra és újra kitalálnak. Az ebioniták feledésbe merültek. De az úgynevezett eretnokség, amely valójában az igazságot képviselte, a 264-ben püspökké kent Szamoszatai Pál meggyőződéssé lett.

Szamoszatai Pál azt tanította, hogy Jézus ember volt, tehát elutasította az inkarnáció doktrínáját (azaz hogy Isten emberré lett), és megtiltotta Krisztust dicsőítő himnuszok éneklését a templomokban, mert azokat újításoknak tekintette.

Lényegében a muszlimok is hasonlóan gondolkoznak Jézusról. A pauliciánusok, azaz Szamoszatai Pál követői, évszázadokon át felismerhető hagyományvonulatot képviseltek, miközben állandó üldözésnek voltak kitéve a hivatalos egyház részéről. A muszlimok keletkezésüket követően már felismerték a pauliciánusokban a bizánci birodalom elleni lehetséges szövetségest. Egyesítve az erőket Kostantinápoly közelében, huzamos ideig ellenállást tartottak fenn a birodalom hadseregével szemben. Eközben a pauliciánusok közül sokan muszlimokká lettek, felismerve a közös unitárius eszmei gyökeret. Egy kisebb csoport pedig még az áttérés után is pauliciánusnak nevezte önmagát.⁴

Arianizmus és Spanyolország

Amikor a muszlimok 711-ben Tanger és Cotta keresztény kormányzójának kérésére bevonultak Spanyolországba, ott egy Roderik királyhoz, a hivatalos katolikus egyház által támogatott uralkodóhoz hű néppel találták szemben magukat.⁵ Ebben a térségben a katolikus egyház nemrég kerítette befolyása alá a monarchiát, hiszen a vizigót Spanyol Királyság ariánus (unitáriánus) volt évszázadokon át. Az új katolikus monarchia célul tűzte ki a disszenterek megsemmisítését, így a zsidókét és az ariánusokét. A muszlimok érkezése előtt 18 évvel egy zsidó felkelés tört ki, amelyet a király kegyetlenül megtorlással vérbe fojtott. Ők örömmel fogadták a muszlimokat.

Az ariánus kultúra még sokáig meghatározó maradt mind a lakosság, mind a klérus körében. Ennek tudható be, hogy az iszlám terjeszkedése óta most először történhetett meg, hogy Mohamed prófétaságát nagyszámú papi személy elfogadta. A lakoságnak is jelentő része – korábbi kultúrájukhoz való hűségükben – muszlim hitre tért.

Az iszlám kultúra a kor divatkultúrája lett. Egy Alvar nevű szerzetes 854-ben arról panaszkodik, hogy a fiatal keresztények a divatot követik, és a káldeaiak (muszlimok) tanítását és filozófiáját fogadják el.

Tudorok és Stuartok

Nyolcszáz évet átugorva forduljunk most egy nemrégiben megjelent könyv felé, amely az adott korszakot tárgyalja. *Az iszlám Angliában 1558–1685 (Islam*

⁴ Faruqi, Ismael – Faruqi Lois Lamya: *The Cultural Atlas of Islam*. Macmillan, New York, 1986.

⁵ Thomson, Ahmad – Ata ur-Rahman: *Muhammad. Islam in Andalus*. Ta-Ha Publishers, London 1996.

in Britain 1558–1685) könyvében a palesztinai keresztény szerző, Nabil Matar arra a megállapításra jut, hogy az angliai muszlim áttérési beszámolókból ismételtelen megjelennek az unitáriusok. Matar könyvében lényegében ezt a szoros összekapcsolódást próbálja meg tisztázni.

„Az iszlámra áttérő angolok beazonosítását leginkább abban a fogalomzavart tükröző kifejezésben lehet megragadni, amelyet a korban mint »mohame-tan« emlegettek. Ezzel nemcsak a muszlimokat jelölték, hanem időnként azokat az antitrinitárius keresztényeket is, akiket mindig az iszlám iránti túlzott vonzalommal gyanúsítottak.”

A könyv idézi Thomas Calvert szavait, aki egy kereszténnyé lett rabbi áttérési beszámolójához a következő megjegyzést fűzi: „Ha egy keresztény mohame-tánná lesz, akkor először az arianizmussal és szocinianizmussal kezd, és akkor a turcizmus [iszlám] már nem is olyan szokatlan világ.”

„Ez a fajta azonosítás az unitáriusok és muszlimok között általánosnak mondható ebben az időszakban – állapítja meg Matar. Akik antitrinitárius teológiai felfogás közelébe merészkedtek, azokra mint kriptó-muszlimokra tekintettek, és fordítva: az ortodox teológusok mindinkább muszlimokat láttak, amikor unitáriusokat néztek.”⁶ Matar szerint „az unitáriusok, vagy ahogy előszeretettel nevezték magukat, a szociniánusok voltak a legaktívabb csoport... annak terjesztésében, hogy a iszlám teológia közelebb áll teológiai felfogásukhoz, mint a protestáns vagy a katolikus. Számukra a muszlimok olyan vallási szövetségest jelentettek, akik a keresztény Szentírás értelmezésének általuk gyakorolt helyességét igazolták, mivel mindkettő elutasította a Szentháromság dogmáját. Igaz ugyan, hogy az unitáriusok számos „hibát” fedeztek fel a Koránban, az Isten egységét valló muszlim teológiát mégis közelebb érezték magukhoz, mint a Kalcedon utáni keresztény hagyományt.”

Az ismeretlen szerzőtől származó *Indítvány a Szentháromság és az inkarnáció dogmájával kapcsolatban* (*A Letter of Resolution concerning the Doctrine of the Trinity and Incarnation*, 1693) a muszlim teológia és hadászat világsikerét a szociniánus unitarizmus melletti érvként használja. Meggyőződése, hogy világszinten nem erőszakos térítés következtében van több muszlim, mint keresztény, hanem azért, mert a muszlimok „a Korán nagy igazságát, Isten egységét” hirdetik. Az iszlám azért erősebb a kereszténységnél, mert alaptanítása az igazságon áll, míg a kereszténység tévedésen. Ennek történelmi bizonyága az is, amikor a 13. században a keresztények megpróbálták a tatárokat megtéríteni, akik a Szentháromság miatt utasították el ezt a hitet, és az egység tan miatt fogadták el

⁶ Matar, Nabil: *Islam in Britain 1558-1685*. CUP 1998.

végül az iszlámot. E szociniánus szerző tehát az iszlámra mint a kereszténység korrekciójára, és nem mint annak megrontójára tekintett.

A teológiai közelség, az értelem vallási szerepének pozitív értékelése és az inkvizíció által védelt katolikus egyház kegyetlen intoleranciájának határozott elutasítása járultak hozzá ahhoz, hogy még olyan megtorló időszakban is, amikor a vallási másságot mint gyengeséget és kárhóztos bűnt üldözték, az unitáriusok szellemi kapcsolatot ismertek fel önmaguk és az iszlám között.

A felvilágosodás

Az európai felvilágosodással kibontakozó szabad vallási vizsgálódás az egyház által védelt hagyományokat korábban nem tapasztalt módon kérdőjelezte meg. A feudális politikai, gazdasági és vallási berendezkedés alapjaiban rendült meg. E kort olyan eszmék fémjelezték, mint az emberek egyenlősége, a politikai képviselőhöz való általános jog, a monarchikus logika általános leszerelése, szabad vizsgálódás és szabad véleménynyilvánítás.

Azonban olyan eminens védelt az emberi jogoknak, mint az unitárius Joseph Priestley-t, az oxigén „feltalálóját”, a francia forradalom idején működő ellenreakciók Britannia elhagyására kényszerítettek. Az amerikai demokráciában azonban szabadságra lelt. Thomas Jefferson, a másik nagy unitárius, aki még újszövetségi „fordítást” is készített, 1826-ban halt meg. Sírkövére a következő beszédes felirat került: „Itt nyugszik Thomas Jefferson, a Függetlenségi nyilatkozat alkotója, a virginiai vallástörvény szerzője és a Virginiai Egyetem alapítója.” Vallásszabadság, vallási tolerancia és minőségi kutatás: a felvilágosodás és az unitarizmus három alappillére.

Isten egysége összekapcsolja a teológiát és az igazságosság vágyát

Miért emlékeznek 2000 év távlatából is Jézus és az „igaz” Jakab unitárius követői úgy mesterükre, mint az emberiség legnagyobbjára? Miért üldözte és semmisítette meg az *ebionitákat* mint eretnekeket a páli egyház? Miért akarta a bizánci kormány kiirtani Szamoszta Pál követőit, a pauliciánusokat? Miért utasította el oly sok spanyol a hivatalos keresztény egyházat, és tért át muszlimnak a nyolcadik században? Miért láttak kapcsolatot a 16. századi angliai trinitáriusok az unitarizmus és a „turcizmus” között? Miért részesítik oly nagy tiszteletben a modern muszlimok a nagy demokrata unitáriusok – például Thomas Jefferson – eszméit?

Mindennek szoros kapcsolata van a páli kereszténység elutasításával. A jeruzsálemi evangéliumi közösség szétszórása és az ebioniták eretnökké nyilvání-

tása után a kereszténység a Pál által terjesztett kereszténységet jelentette, amely meghajolt a római császár hatalma előtt. A tény azonban az, hogy az ebioniták korától Jézus „unitárius” követői elhatárolódtak Páltól mint renegáttól és hitszegőtől. Ez a páli egyház csatlakozott ahhoz az általános zsidóellenes attitűdhöz, amely a Római Birodalmat jellemezte a 66-os és 135-ös zsidó felkelések után. Az Újszövetség antiszemita hangneme ennek a judaizmustól elszakadt, a római hatalom kegyeit kereső (később az államvallási státusra aspiráló) páli kereszténységre vezethető vissza. Az Apostolok Cselekedeteiben olvasható színes elbeszélések arról, ahogy a római autoritások a zsidók ellenében védelmezték Pált, szintén ezen a szándéktengelyen helyezhetőek el.

Pál személyes vallása idővel Konstantin császár államvallásává lett, amelyben Jézus összeolvadt a Sol Invictus, a Nap isten vallásával. A keresztény imákat ekkor kezdték a felkelő nap forrása, azaz Kelet felé fordulva mondani, és ekkor jelentek meg a fej körül a nap sugarai a kiválasztottak szentségének ábrázolásaként a vallási művészetben. Távol attól, hogy megkérdőjelezze a császár abszolút szuverenitását, e vallás immár a császárság ideológiai legitimálójává lett, mert viszonzásként az állam lett a páli kereszténység „szent oltalma”. A császár Isten földi képviselője. Az „eretnecség”, azaz a hivatalos doktrínától való eltérés nemcsak egyházellenes bűn, hanem szembeszegülés és lázadás az állammal szemben.

A római államvallás 325-ben a niceai zsinaton trinitáriussá lett, és Jézus unitárius szemlélete üldözés tárgyává vált. Ettől az időtől az unitárius hitfelfogás életveszélyes meggyőződésévé vált, és sok unitáriusnak jutott mártírság osztályrészl. Egészen a modern időkig – jó római örökségként – úgy tekintettek az unitarizmusra, mint a társadalom egészét veszélyeztető ideológiai lázadásra.

Iszlám felfogás szerint Isten egységének kinyilvánítása magában foglalja Isten abszolút szuverenitását is. Az Újszövetségben (Mt 22,35–40) Jézus a következőképpen összegzi a Törvényt:

„Egyikük pedig, egy törvénytudó, kísérteni akarta őt, és megkérdezte tőle: Mester, melyik a nagy parancsolat a törvényben? Jézus így válaszolt: Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből és teljes elmédből. Az az első és a nagy parancsolat. A második hasonló ehhez: Szeresd felebarátodat, mint magadat. E két parancsolattól függ az egész törvény és a próféták.”

Egy ilyen filozófiának a gyakorlatba ültetése nem tűr meg semmiféle elnyomást.

La ilaha ilallah – Nincs isten, csak az Isten

A képzet, hogy nincs isten, hogy nincs imádatunknak méltó tárgya, az út fele az iszlámhoz. A befejező *ilallah* (csak az Egy Isten) a út második szakasza.

Ebben a rövid mondatban összegezhető az iszlám hitvallása Isten egységéről és szuverenitásáról.

A hitvallás, hogy nincs isten, csak az Egy Isten, arra figyelmeztet, hogy minden időben távolítsuk el a politikai porondról azokat, akik ilyen isteni szerepet tulajdonítanak maguknak. Természetesen a rövid szójáték önmagában ezt nem mondja, de mindig ezt a célt tűzték maguk elé a próféták.

Nagy mélység van a mondat tagadó részében: nincs isten, azaz nincs jogsultsága tömegeken zsarnokoskodó császároknak, királyoknak, diktátoroknak, papoknak.

Az iszlám politikai elmélete című, 1939-ben Lahoréban mondott beszédében Maulana Maududi, a napjainkban újra sok figyelmet kapott tudós, a következőképpen magyarázza a mondas politikai vonatkozásait.

Minden teremtmény között az ember az egyetlen, aki isteni szerepet képes tulajdonítani valamely egyedtársának. „Az isteni rang utáni vágy egyedül az ember fejéből pattanhat ki. Egyedül az ember határtalan hatalomszomja és mások kihasználásának vágya idézheti elő, hogy önmagát mások fölé mint megkérdőjelezhetetlen hatalommal rendelkezőt állítsa, és istenként mások hódolatát kikényszerítve embertársait saját felmagasztalása eszközeiként használja. Az isteni szerepben tetszelgés a legnagyobb gyönyör, amit ember valaha felfedezett.”

Maududi az isteni rangot kereső emberek két típusát különbözteti meg. Lehetnek olyanok, mint a fáraó, állami hatalommal, törvényszéki rendszerekkel, rendőrséggel és hadsereggel a hátuk mögött. A múltban ezt a kiváltságos helyzetet direkt módon kapcsolták össze az isteni státussal. Augustus császárt a római szenátus istennek nyilvánította. A fáraó Hórusz megtestesüléseként élő isten volt. A modern időkben e típusban inkább élethossziglan megválasztott elnököket vagy nagy nemzeti ideológiák alapítóit találjuk. Maududi szerint e kiváltságos pozíciókban levők könnyen lépnek fel isteni rangigénnyel. „Például a fáraó egy adott ponton annyira hatalomittassá vált, és oly mértékben ragadta el a gőg birodalma nagysága miatt, hogy Egyiptom lakosainak ezt hirdette ki: Én vagyok a ti legfőbb uratok, és imádatok tárgyaként nem ismerek el senkit önmagamon kívül.”

Amikor Mózes egy ilyen fáraót azzal a kéréssel keresett meg, hogy felszabaddítsa népét, és hogy ő magának is meg kell hajolnia a mindenség Ura előtt, akkor a fáraó azt válaszolta, hogy mivel hatalma van őt börtönbe vettetni, Mózesnek is inkább őt kellene imádnia.

Hasonló párbeszéd zajlott le egy másik király (Nimród) és Ábrahám próféta között. Figyeljük csak meg, ahogy a Korán elbeszéli a kettejük között lezajló

párbeszédet. „Gondoljatok őreá [Nimród], aki egy alkalommal vitába szállt Ábrahámmal, amiért Isten neki adta az országot. Így szólt Ábrahám: »Az én Uram az, aki életet és halált ad.« Erre ő így felelt: »Én adok életet és halált.« Mire Ábrahám ezt mondta: »Isten az, aki felhossa a napot Keleten, talán meg tudnád tenni, hogy az Nyugaton keljen fel?« Így szégyenült meg az, aki ellenszegült az igazságnak.”

Nimród elvárását arra a hatalomra alapozta, amellyel alárendeltjei élete és vagyona fölött szabadon rendelkezhetett. Ezért várta volna el Ábrahámától is, hogy őt szolgálja és imádja.

Maududi szerint „...ez az isteni rangra aspirálás, amivel a fáraó vagy Nimród esetében találkozunk, közel sem tekinthető rendhagyó esetnek. A világ bármely részén élő uralkodók a múltban és a jelenben, ismételten hasonló igényekkel lépnek fel.”

Az isteni rangra igényt tartók második típusába azok tartoznak, akik az emberek hiszékenységét, tudatlanságát vagy babonás félelmét használják fel annak elhíttetésére, hogy ők valamiképpen Isten képviselői. Ezek az emberek gyakran azt hangoztatják, hogy maguk is meghajolnak Isten hatalma előtt, de ezt csak azért teszik, hogy önmagukat közvetítő csatornaként jeleníthessék meg az emberek előtt. Ezért kizárólag ők jogosultak szakrális szertartások bemutatására, és kizárólag ők irányíthatnak minket.

„Isten földi követének állítván magukat, ők akarják kijelenteni, hogy mi jogszerű (halal) és mi nem (haram). Ilyetén saját szavaik válnak törvénné, és arra kényszerítik az embereket, hogy ezeknek engedelmessé legyenek, és ne Istennek. Itt keresendő a forrása a brahmanizmushoz és pápasághoz hasonló tekintélyelvűségnek, amely számtalan néven és formában jutott érvényre a világ legkülönbözőbb tájain, és aminek eredményeként bizonyos családok, rasszok és osztályok öntulajdonított felsőbbbségüket férfiak és asszonyok tömegeire kényszerítették rá.”

Maududi szerint „a világban a legtöbb rossz és gyűlölet forrása az ember emberek fölötti hatalmi vágya, nyilvánuljon az meg közvetlenül vagy rejtetten. Okként ez áll minden háború mögött a múltban, és ez áll a mai tömegek el nem mondott nyomorúsága és szenvedése mögött is.”

A próféták a történelem minden korszakában e kisistenek által teremtett rabszolgaság alóli felszabadulásra hívtak. A múltban és a jelenben hangjukat a veszélyeztetett hatalom ellenségesen fogadta. Márpedig a veszély valós, mert a mások fölötti személyes hatalom és megalázás végét jelenti. Maududi ezt így foglalja össze: „Ez volt a radikális reformáció prófétai hangjának hatása az emberi

történelemben. A reformáció prófétái az ember ember fölötti hatalmát akarták leépíteni. Valódi küldetésüknek azt tekintették, hogy megszüntessék a jogtalanságot azért, hogy lerombolják a hamis istenek rabszolgátságát, az ember ember fölötti zsarnokságát, a gyengébb kizsákmányolását az erősebb által. Céljuk az volt, hogy a megfelelő határokat helyreállítsák azért, hogy visszaszorítsák azokat, akik azt túllépték, és felemelik azokat, akiket addig az alá kényszerítettek. Olyan társadalmi rendszer létrejöttéért küzdöttek, amelyben az emberek Isten előtti egyenlősége társadalmi szinten is érvényre juthat.”⁷

Isten szuverenitása elismerésének lényegi eleme az igazságosságért folytatott küzdelem, ezért is van, hogy az kezdettől fogva jellemezte az unitáriusokat. Ezért utasították el Jézus üzenetének hatalmi teológiával való elegyítését, és tartottak ki következetesen az evangélium eredeti üzenete mellett. Tartózkodtak attól, hogy összemossák az evangéliumot az eredendő bűn tanával, amely bűnt Isten aztán csak a saját fia önmagának bemutatott áldozatán keresztül hajlandó feloldani. Az unitáriusok Jézus valódi üzenetét az igazság evangéliumában ismerték fel és hirdették.

Isten zavaros trinitárius képze, a császár mint Isten földi árnyéka, az állam összemossa valamely vallási nézettel és az ezzel együtt járó elnyomás legitimálása voltak azok a legfontosabb elemek, amelyek ellen az unitarizmus minden ága tiltakozott. Tehát nem az állam és egyház iránti irracionális engedelmeség, hanem pozitívan és egyszerűen fogalmazva: szeretni Istent és szeretni az embert/emberiséget. A „Szeretni az Igazságot és szolgálni az emberiséget” jelmondat jól összegzi ezt az elkötelezettséget.

Az unitáriusok és muszlinok közös eszméi

Közös az a meggyőződésünk, hogy az ember eredendő méltósággal bír, és minden vele kapcsolatos elgondolást és cselekedetet ennek a tudatnak kell áthatnia. Minden embernek joga van létszükségei ellátásához, egy tisztességes és örömteli élethez, az oktatáshoz, a szabad önkifejezéshez és a közösség ügyeiben való részvételhez.

A Koránban az ember státusát jól szemlélteti az El-Bakara szúra 34. verse:

„És emlékezz arra, amikor így szóltunk az angyalokhoz: »Boruljatok le Ádám előtt!« És ők mindannyian leborultak, kivéve Ibliszt. Ő megtagadta azt és fennhéjázón viselkedett, így a hitetlenekhez tartozott.”

⁷ Maududi, S. Abul: *Political Theory of Islám. An address delivered in Lahore Oct. 1939. Markazi Maktaba Islami. Delhi, 1973.*

Az emberek a maguk természetes állapotukban magasabb méltóságúak, mint az angyalok. Amelyik angyal azt hitte, hogy ő az ember fölött áll, mert tűzből teremtetett, ő lett az első rasszista. Iblisz más néven is ismert: Sátán.

Az iszlám szerint minden ember „khalifullah”, Isten szabad akarattal felruházott képmása. Minden ember egyenlő. Az egyetlen Isten általi megkülönböztetés az ember igaz voltának szintjére korlátozódik. Az iszlám tiltja az emberek törzsi, faji, etnikai vagy vagyoni alapú megkülönböztetését. A muszlimok csak annyiban különböznek más emberektől, amennyiben tudatosabbak az Isten rendeletei előtti meghajlás szükségességében.

Senkinek nem áll jogában másokat elnyomni, szabadságuktól megfosztani, mert ezzel az Isten által adott jogokat korlátozza. A szabad választás joga, a tudás joga, az önboldogulás joga alapvető emberi jogok. Aki ezeket korlátozza, az istenként pózol.

Az igazság szeretete, ami lényegében az Isten által adott jog védelmét jelenti, szintén közös vonása az unitáriusoknak és muszlinoknak. A Korán 4,135 a következőképpen utasítja a muszlinokat:

„Ti hívők! Ha Allah előtt tanúkként léptek föl, legyetek sziklaszilárdak a méltányosságban akkor is, ha önmagatok ellen, vagy a szüleitek és a közeli rokonaitok ellen tanúskodtok, s legyen az, akinek a tanúi vagytok gazdag, avagy szegény – hiszen Allah közelebb áll mindkettőjükhöz, mint ti. És ne kövessétek a tanúságtételben személyes hajlandóságokat, nehogy eltérjete az igazságtól. Ha elferdítetek az igazat, vagy elfordultok attól, az nem marad rejtve. Allah a hozzáértője annak, amit cselekszettek.”

Az unitáriusok küzdöttek a rabszolgaság ellen Amerikában, küzdöttek a rasszizmus ellen az 1960-as évek polgárjogi mozgalmában. Ők a béke harcosai Angliában, az Egyesült Államokban és Ausztráliában hosszú idő óta. A rasszizmussal kapcsolatos iszlám tanítás egyértelmű. A rasszizmus sosem volt része a muszlim társadalmaknak, és még az iszlám mai sötét korszakában sem része annak. Mohamed az utolsó zarándoklatán tartott záró beszédében kiemelten megtiltotta még a gondolatát is annak, hogy az arab felsőbbrendű egy nem-arabbal szemben, vagy hogy egy fekete felsőbbrendű a fehérrel szemben, vagy a fehér a feketével szemben. Az egyetlen különbség az ember igaz voltában van, ez pedig ismert Isten előtt.

Jóllehet a rabszolgaságot nem törölte el azonnal a Korán, annak korlátozásával mégis hozzájárult ahhoz, hogy a muszlim országokban sosem épült ki az a fajta poszt-római szörnyűséges latifundium (hatalmas római és poszt-római mezőgazdasági birtokok), amelyen az embert igavonó állatként sanyargatták. Egy rabszolga felszabadítása népszerű cselekedetnek számított, és gyakran a felsza-

badítás szándékával vásárolt valaki rabszolgát. A hadifoglyok rabszolgák lettek, és a kor szokásának megfelelően akkor kerültek felszabadítására, ha kiváltották őket, de akkor is, ha egy muszlimot megtanítottak olvasni.

Mohamed egyik beszéde rámutat arra, hogy a rabszolgák sorsa nem volt elviselhetetlen. Az elvárás az volt, ők maguk is a gazdához igazodó életszínvonalon éljenek.

„Láttam, hogy Abu Dhar Al-Ghifari egy órát visel, és az ő rabszolgája szintén órát viselt. Rákérdeztünk (hogy miként viselnek mindketten hasonló órát), mire ő ezt válaszolta: Egyszer megsértettem egy embert, aki panaszt tett a dolgról a Próféta-nak. A Próféta ekkor megkérdezett engem: »Megsértetted azzal, hogy az anyját becsmérelted?« És hozzátette: »Rabszolgáid testvéreid, akik fölött Allah hatalmat adott neked. Tehát ha valaki testvérei fölött hatalmat kapott, akkor úgy kell őket is etetnie, ahogy maga eszik, és úgy kell őket öltöztetnie, ahogy maga öltözik. Nem terhelheted meg őket jobban annál, mint amit el tudnak hordozni, és ha mégis ezt tennéd, akkor segítsd őket (nehéz munkájukban).»⁸

A *Találkozás az iszlámmal* című prédikációjában Roger Bertschhausen (Fox Valley Unitarian Universalist Fellowship, 2003. január 25–26.) hasonló értékelést ad. Miután közös elutasításunkat kifejti a Szentháromság és eredendő bűn dogmáit illetően, a következőket mondja: „Az unitárius univerzalizmus és iszlám közötti másik fontos hasonlóság, hogy mindkettő számára a vallás sokkal inkább a valós életről és cselekedetéről szól, mintsem teológiáról és hitvallásokról. Az iszlám mindenekelőtt a cselekvés és munka vallása, akárcsak az unitárius univerzalizmus. Mindkét vallás számára a központi kérdés, hogy hogyan élünk a világban.

Az iszlám szíve a cselekvés. A cselekvés benne foglaltatik az Öt Oszlopába: hitvallás, napi ötszöri imádkozás, a szegények támogatása a teljes jövedelem és vagyon 2,5 százalékával, az évente megtartott hónapos Ramadan-böjt és a mekkai zarándoklat legalább egyszer az életben, ha az lehetséges.

Nos, vedd ki a Szentháromságot és Jézus istenségét a kereszténységből, iktasd ki az eredendő bűnt és Jézus feltámadását, összpontosíts a tettekre a teologizálás és krédók helyett, és nemcsak az iszlámhoz jutsz el, de az unitárius univerzalizmushoz is. Merthogy e kettő valóban hitbéli ikerpár.⁹

⁸ Khan, Muhammad Muhsin: *The Translation of the Meanings of Sahih Al Bukhari*. Islamic University, Al Medina Al Munauwara. 2. kiadás, Hilal Yayinlari, Ankara. 1976.

⁹ Honlap: www.fvuuf.org

A Korán és Mohamed

A legnagyobb különbség köztünk az, hogy a muszlimok a Koránt tekintik Isten kijelentésének, és Mohamedet Isten küldöttjének. Az ő élete, cselekedetei, beszéde és hallgatása példaként állnak minden muszlim előtt. Kísérőinek, azaz a vele vándorlóknak és munkatársaknak a példája szintén nagy jelentőségű. Ők őrizték meg Mohamed tanításait, mint amelyek számunkra a Korán fényét jelentik.

Számos dologban nem értünk egyet, és ezekre a muszlimok úgy tekintenek, mint a világban élésünk eltérő tapasztalatának következményeire. A Korán azt mondja:

„Ha a te Urad úgy akarta volna, akkor mindenki hívő lett volna, aki csak a földön van. Vajon kényszeríteni akarsz, ó Mohamed, az embereket, hogy higgyenek?” (Jónás szúra, 99)

Természetesen senkit nem lehet hitében kényszeríteni. Mindnyájunknak Istentől kapott joga, hogy szabadon választhassa meg hitét. És hogy kristálytisztán mondjuk ki, a kényszerítés kimondottan tiltott dolog:

„Nincs kényszer a vallásban! Immár látván látszik az igaz út különbsége a tévelygéstől. Aki megtagadja a Taghutot (a sátán útját) és hisz Allahban, az szilárdan megkötött csomóban kapaszkodik, amely nem szakad el. Allah, Halló és Tudó.” (Korán 2,256)

A muszlimok mindig partnerei voltak a jó embereknek a jó dolgokban. Az a kilencven százalék, amiben egyetértünk, szilárd alapot kínál az együttműködésre, különösképpen az igazságosság kérdésében.

DR. CZIRE SZABOLCS FORDÍTÁSA

Szószerk – Úrasztala – Szerartások

KOPPÁNDI BOTOND

AZ „AKKOR” – MOST VAN¹

„Amikor gyermek voltam, úgy szóltam, mint gyermek, úgy éreztem, mint gyermek, úgy gondolkoztam, mint gyermek; amikor pedig férfvá lettem, elhagytam a gyermeki dolgokat. Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről színre; most töredékes az ismeretem, akkor pedig úgy fogok ismerni, ahogyan engem is megismert az Isten...” (1Kor 13,11–12)

Kedves Testvéreim, drága Barátaim!

Ünnepnap ez a javából, hiszen „sosem látott, sosem hallott” dolgok történnek velünk! Napok óta kérdik tőlem, hogy igaz-e, és én türelmesen mondogatom: igaz ám, de még mennyire! – A mai napon egy fiatalember saját elhatározásából és szíve vágya szerint megkereszteltetik itt, a torockószentgyörgyi unitárius templom számunkra oly kedves szentélyében...

Nem kell meglepődnünk az emberek csodálkozásán, hiszen ez ma valóban rendkívüli esemény! Hiába, az erdélyi ember már csak ilyen – sem szűkebb, sem tágabb környezetünkben nem ismerünk olyant, aki ne lenne megkeresztelkedve, vagy ne volna valamelyik egyháznak tagja! Utánanéztam, és a statisztika azt mondja, hogy Erdélyben az emberek 94%-a volt megkeresztelve, és a lakosság mintegy 75%-a tartja magát vallásosnak. (Magyarországon az emberek 80%-a keresztelkedett meg, és a felnőtt lakosság 57%-a érzi magát vallásosnak! Úgy látszik – fűzném hozzá –, a „gulyáskommunizmus” sokkal nagyobb pusztítást

---

¹ Elhangzott 2005-ben Torockószentgyörgyön, egy harminc éves fiatalember keresztelésekor.